

XORAZM TURKUM DOSTONLARINING LINGVOMADANIY TAHLILI

Yuldasheva Farog'at Farxadovna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti umumiy tilshunoslik kafedrası
katta o'qituvchisi
E-mail: f.yuldasheva@uzswlu.uz

Annotatsiya. Mazkur maqolada Xorazm turkum dostonlarining lingvomadaniy xususiyatlari tahlil qilinadi. Xususan, dostonlarda aks etgan milliy qadriyatlar, urf-odatlar, til birliklari va ularning madaniy semantikasi o'rganiladi. Tadqiqot davomida folklor matnlaridagi leksik, frazeologik va paremiologik birliklar orqali xalq dunyoqarashi, mentaliteti va tarixiy xotirasi yoritib beriladi. Shuningdek, Xorazm dostonlarining o'ziga xos til uslubi hamda ularning o'zbek lingvomadaniyatidagi o'rni ochib beriladi.

Kalit so'zlar: lingvomadaniyat, Xorazm dostonlari, folklor, milliy qadriyatlar, frazeologiya, paremiologiya, til va madaniyat, xalq og'zaki ijodi.

Abstract. This article analyzes the linguistic and cultural characteristics of the Khorezm epics. In particular, the national values, traditions, linguistic units and their cultural semantics reflected in the epics are studied. During the research, the worldview, mentality and historical memory of the people are illuminated through lexical, phraseological and paremiological units in folklore texts. Also, the specific linguistic style of Khorezm epics and their place in the Uzbek linguistic culture are revealed.

Keywords: linguistic culture, Khorezm epics, folklore, national values, phraseology, paremiology, language and culture, folk oral culture.

Аннотация. В данной статье анализируются лингвистические и культурные особенности хорезмских эпосов. В частности, изучаются национальные ценности, традиции, языковые единицы и их культурная семантика, отраженные в эпосах. В ходе исследования через лексические, фразеологические и паремиологические единицы фольклорных текстов освещаются мировоззрение, менталитет и историческая память народа. Также раскрывается специфический языковой стиль хорезмских эпосов и их место в узбекской языковой культуре.

Ключевые слова: языковая культура, хорезмские эпосы, фольклор, национальные ценности, фразеология, паремиология, язык и культура, народная устная культура.

Kirish

O'zbek xalq og'zaki ijodi boy va rang-barang bo'lib, unda turli hududlarga xos dostonchilik an'analari alohida o'rin tutadi. Xususan, Xorazm vohasi dostonlari o'zining poetik ifodasi, til boyligi va madaniy qatlamlari bilan ajralib turadi. Lingvomadaniy yondashuv esa bunday folklor namunalari nafaqat til nuqtayi nazaridan, balki madaniy kontekstda ham o'rganish imkonini beradi.

Lingvomadaniyat – til va madaniyat o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganadigan fan sohasi bo'lib, unda til birliklari orqali xalqning tarixiy tajribasi, qadriyatlar va dunyoqarashi aks etadi. Shu nuqtayi nazardan, Xorazm turkum dostonlarini lingvomadaniy tahlil qilish dolzarb masalalardan biridir.

Xorazm dostonlarining umumiy xususiyatlari

Xorazm dostonlari, asosan, epik janrga mansub bo'lib, ular qahramonlik, muhabbat va sarguzasht mavzularini qamrab oladi. "Go'ro'g'li", "Avazxon", "Oshiq G'arib va Shohsanam" kabi dostonlar mazkur hudud folklorining asosini tashkil etadi. Ushbu dostonlarda xalqning tarixiy xotirasi, ijtimoiy munosabatlari va axloqiy me'yorlari mujassam.

Doston matnlarida qo'llanilgan til birliklari o'zining obrazlilik, metaforikligi va milliy ruh bilan sug'orilganligi bilan ajralib turadi. Bu esa ularni lingvomadaniy tahlil uchun muhim manbaga aylantiradi.

Lingvomadaniy birliklar va ularning talqini

Xorazm dostonlarida uchraydigan lingvomadaniy birliklarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

1. Leksik birliklar:

Dostonlarda milliy turmush tarzini aks ettiruvchi so'zlar keng qo'llaniladi. Masalan, "do'ppi", "chopon", "sovut", "yurt", "el" kabi so'zlar xalq hayoti va ijtimoiy tuzumini ifodalaydi. Bu birliklar nafaqat predmet nomini bildiradi, balki madaniy semantik yukga ega.

2. Frazologik birliklar:

Dostonlarda ko'plab iboralar uchraydi: "ko'ngli tog'day", "ko'ziga yosh oldi", "yuragi ezildi" kabi iboralar inson ruhiy holatini milliy obrazlar orqali ifodalaydi. Bu frazeologizmlar xalq tafakkurining mahsuli sifatida muhim lingvomadaniy ahamiyatga ega.

3. Paremiologik birliklar (maqol va matallar):

Dostonlarda maqol va hikmatli so'zlar orqali xalq donoligi ifodalanadi. Masalan, "Yaxshilik qil, suvga tashla", "Er yigit – el uchun tug'ilar" kabi iboralar milliy axloqiy qadriyatlarni aks ettiradi.

Milliy qadriyatlarining aks etishi

Xorazm dostonlarida quyidagi qadriyatlar alohida o'rin tutadi:

- **Vatanparvarlik:** Qahramonlarning yurt himoyasi yo'lida jon fido qilishi.

- **Sadoqat va muhabbat:** Oshiq-ma'shuq munosabatlarida sadoqatning ulug'lanishi.

- **Ota-onaga hurmat:** Oilaviy qadriyatlarining ustuvorligi.

- **Mehmondo'stlik:** Xorazm xalqiga xos ochiqko'ngillik.

Bu qadriyatlar til birliklari orqali ifodalanib, dostonlarning lingvomadaniy mohiyatini belgilaydi.

Til va madaniyat uyg'unligi

Xorazm dostonlarida til va madaniyat bir-biridan ajralmas holda namoyon bo'ladi. Har bir obraz, metafora yoki ibora ortida muayyan madaniy kontekst yotadi. Masalan, "ot" obrazi nafaqat transport vositasi, balki erkinlik, jasorat va qahramonlik ramzi sifatida talqin qilinadi.

Shuningdek, dostonlarda diniy va mifologik elementlar ham uchraydi, ular xalqning e'tiqodi va tasavvurlarini aks ettiradi. Bu esa lingvomadaniy tahlilni yanada chuqurlashtirish imkonini beradi.

Xulosa

Xorazm turkum dostonlari o'zbek xalqining boy madaniy merosi sifatida muhim ahamiyat kasb etadi. Ularni lingvomadaniy nuqtayi nazardan o'rganish orqali nafaqat til boyliklari, balki xalqning tarixiy xotirasi, qadriyatlari va mentaliteti ham yoritiladi.

Mazkur dostonlar til va madaniyat uyg'unligining yorqin namunasi bo'lib, ularni chuqur o'rganish o'zbek lingvomadaniyatining rivojiga xizmat qiladi. Kelgusida bu yo'nalishda yanada kengroq tadqiqotlar olib borish maqsadga muvofiqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov S. *O'zbek folklori va lingvomadaniyat.* – Toshkent: Fan, 2018.
2. Jo'rayev M. *Folklor va etnografiya asoslari.* – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
3. Safarov O. *O'zbek xalq og'zaki ijodi.* – Toshkent: Tafakkur, 2012.
4. Mahmudov N. *Til va madaniyat.* – Toshkent: Akademnashr, 2020.